

Katsauksia - Översikter

Ympäristökeskustelu Karjalan tasavallassa

JARMO KORTELAINEN

Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos

Entisen Neuvostoliiton alueen ympäristökysymykset ovat nousseet kansainväliseen julkisuuteen suurvallan hajottua. Samalla myös Venäjän oma ympäristökeskustelu on herännyt, ja aiemmin vaietet ympäristöongelmat ovat saaneet huomiota viestintävälineissä. Tarkoitukseni on esitellä esillä olleita ympäristökysymyksiä ja tarkastella sitä kautta ympäristötietoisuuden luonnetta Karjalan tasavallassa. Tämä usein Venäjän Karjalaksikin kutsuttu tasavalta kattaa alueen, joka ulottuu Kuolan niemimaalta Laatokalle ja Suomen rajalta Äänisen taakse (ks. kuva 1). Hahmottelen siellä käytyä ympäristökeskustelua ja siihen osallistuneita toimijoita Petroskoissa ilmestyvän suomenkielisen sanomalehden Karjalan Sanomien (vuoteen 1992 saakka Neuvosto-Karjala) pohjalta. Lehdestä on poimittu yhteensä yli 300 ympäristökysymykseen liittyvää artikkelia ajanjaksolta 1.1.1991-14.5.1994. Jakson huhti-syyskuu lehdet vuodelta 1992 eivät olleet käytettävissä. Kirjoitusten pohjalta on muodostettavissa yleiskuva Karjalan ympäristökysymyksistä ja ympäristötietoisuudesta 1990-luvun alussa.

Neuvostoliiton perintö

Karjalan nykyisten ympäristöongelmien taustat juontuvat hajonneen suurvallan, Neuvostoliiton, aikaisista ajattelutavoista ja toimintamalleista. Ilmari Susiluoto (1991: 329) mainitsee kolme Neuvostoliiton kehitystä ohjannutta ideologista piirrettä, jotka ovat pitkälti myös ympäristökysymysten taustalla. Ensinnäkin sosialistinen järjestelmä oli vahvasti tuotanto-orientoitunut, mikä merkitsi valtakunnan voimaperäistä teollistamista 1930-luvulta lähtien. Toinen tärkeä piirre oli vallan keskittyminen puolueelle ja yksiselitteisten komentosuhteiden muodostuminen. Kolmas ympäristön kannalta keskeinen ominaisuus oli käsitys ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta. Tätä ajattelutapaa leimasi vahva luonnonvalloitusoppi. Yhteiskuntien historia oli vain luokkien ja tuotantotapojen historiaa, jolle luonto toimi antavana, voitettavana ja rajattomasti mahdollisuuksia tarjoavana resurssina.

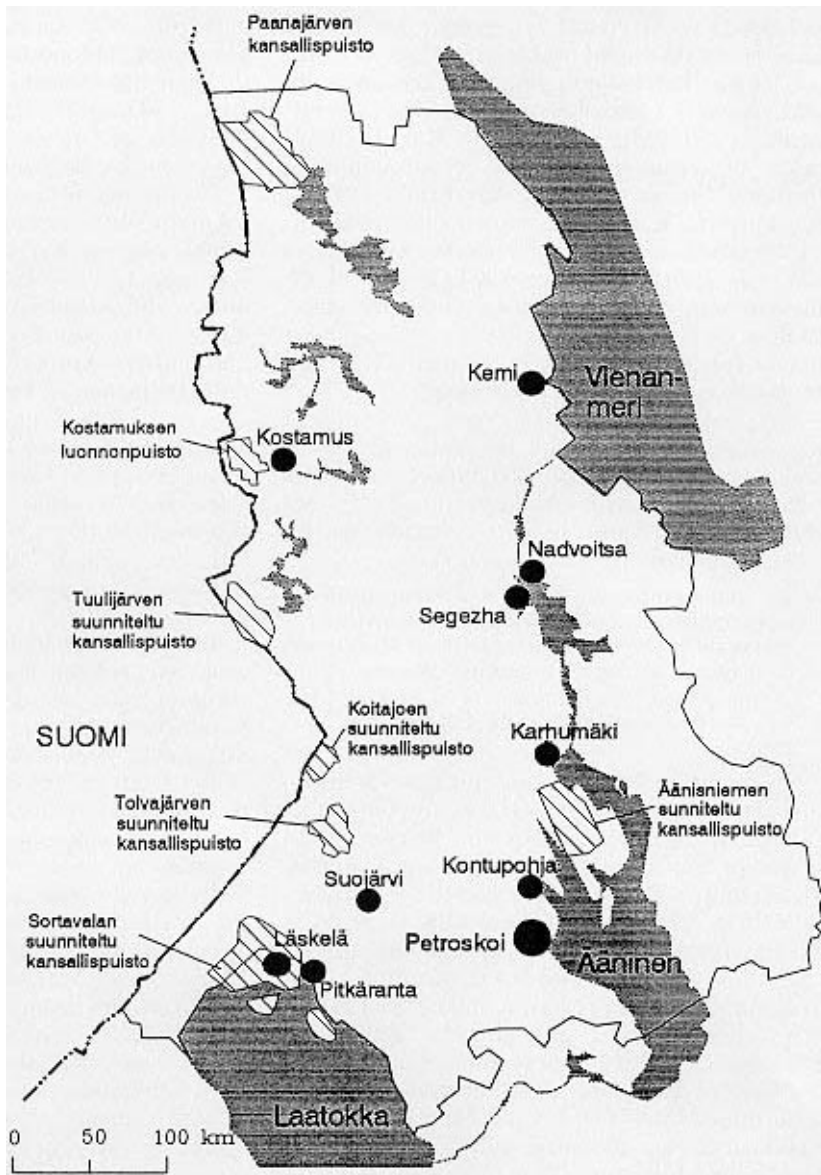
Sosialismin voittokulun symboleja olivat mittavat rakennuskohteet ja suunnitelmat, joilla pyrittiin kitkemään agraarista takapajuisuutta valtakunnasta. Rakennettiin tehtaita, ydinvoimaloita ja kaupunkeja, padottiin vesistöjä ja suunniteltiin valtaviin jokien suunnan muuttamista. Ympäristö ei kuitenkaan kestänyt surutonta ryöstöä, vaan seurauksena olivat kärjistyvät ympäristöongelmat. Luonto ei ollut enää passiivinen osapuoli, vaan se alkoi harata vastaan. Samalla kansalaisten ympäristötietoisuus alkoi nosta päätään (vrt. Susiluoto 1991: 330-333).

Ympäristötietoisuudella tarkoitetaan yleensä sitä huolta ja toimintaa, jolla kansalaiset reagoivat ympäristöongelmista saatuun tietoon. Sama tieto voi herättää kansalaisissa hyvin erilaisia tuntemuksia riippuen siitä, mikä heidän intressiensä, arvojensa ja maailmankuviansa suhde ympäristöön ja siitä saatuun tietoon on. Tärkeä ympäristötietoisuuden indikaattori on myös se, miten ihmiset toimivat tietyissä tilanteissa (vrt. Lahti & Saarela 1991; Rannikko 1995). Ympäristötietoisuudessa on myös yksityinen ja julkinen ulottuvuutensa. Erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät voivat estää kansalaisia, ryhmiä tai organisaatioita tuomasta ympäristöstä koskevia mielipiteitään vapaasti julki. Neuvostojärjestelmän aikana tällaiset rajoitukset olivat hyvin vahvat. Ympäristöongelmat varmasti herättivät huolta kansalaisten keskuudessa, mutta tietoisuus jäi pääasiassa joko henkilökohtaiseksi tai ryhmien sisäiseksi pohdinnaksi. Kriittisen ekologisen keskustelun alkaminen ajoittui 1980-luvun toiselle puoliskolle, jolloin yhteiskunnalliset uudistukset ja avoimempi tiedottaminen antoivat vapaammat mahdollisuudet mielipiteidensä julkituomiselle (vrt. Susiluoto 1991: 330-333). Samaan aikaan ympäristökeskustelu virisi myös valtakunnan äärireunalla Karjalassa. Karjalan Sanomissa julkaistuihin ympäristökirjoituksista erottui neljä keskeistä ristiriitoja herättänyttä teemaa 1990-luvun alkupuolella. Keskustelua on käyty metsätalouteen liittyvistä kysymyksistä, suojelualueista, energiapolitiikasta sekä ympäristön saastumisesta.

Kiistoja Karjalan metsistä

Karjalan tasavallan tuotannon runko on rakentunut metsätalouden ja -teollisuuden varaan. Metsäsektori oli hallitseva tuotannonala jo Suomelle kuuluneessa Karjalassa (ks. Häntynen 1993: 368-446). Myöhemmin alueella

oli tärkeä asema Neuvostoliiton metsäsektorin kokonaisuudessa. Sen tehtävänä oli toimia valtion alueellisessa työnjaossa puuvarastona ja metsäteollisuustuotteiden tuottajana (vrt. Eskelinen 1994: 165). Hyvien kuljetusyhteyksien ulottuvilla savotat ovat olleet laajoja ja perinpohjaista. Sitä vastoin eri puolille Karjalaa syrjäisempiin ja huonojen kulkuyhteyksien takana oleviin paikkoihin on jäänyt laajoja koskemattomia metsäalueita. Metsänuudistusta ei ole yleensä suoritettu hakkuiden jälkeen, joten metsämaisema on joko erämaata tai nuorta sekametsää.

Kuva 1. Karjalan tasavalta ja ympäristökeskustelussa esillä olleita paikkakuntia ja suojelualueita (perustuu Jukka Oksan piirtämään karttapohjaan).

Taloudellisesta merkityksestään huolimatta metsätalous on saanut osakseen runsaasti kritiikkiä, joka on kohdistunut yhtäältä Karjalan omiin hakkuisiin sekä toisaalta suomalaisyhtiöiden viimeaikaisiin toimiin rajan takana. Karjalan tasavallan metsäalan työntekijöitä, organisaatioita ja viranomaisia on arvosteltu kärkevästi metsien tuhoamisesta. Karjalan Sanomissa on ollut kirjoituksia puutavaran haaskaamisesta, kun suuret tukkimäärät makaavat metsissä hylättyinä. Lehdessä on ollut myös reportaaseja siitä, miten metsätalous on muuttanut viheriöivät metsät aukeiksi aroiksi, tuhonnut kasvustoa ja eläimistöä sekä saanut puhdasvetiset lammet soistumaan.

Metsätaloussammattilaiset ovat tunnustaneet arvostelun luonnonrikkauksien tuhlaamisesta oikeaksi, mutta samalla puolustautuneet vetoamalla ylhäältäpäin tulleisiin määräyksiin. Erään Segezhan alueella toimivan metsätyömaan päällikkö kuvaa kommentosuhdetta seuraavasti:

»... puuta on hakattu Karjalassa ylempien johtotelinten määräyksestä, jonka perustana olivat kansantaloutemme yhä kasvavat tarpeet. Määräysten täyttämättä jättäminen merkitsi komentojärjestelmän aikana työstä erottamista tai suoraan edesvastuuseen joutumista.» (Karjalan Sanomat 26.3. 1991).

Syyt metsien liikahakkuuseen näyttävät olleen ensisijassa rakenteellisia. Hakkuutavoitteita ei asetettu metsien tuotantokyvyn mukaan, vaan keskusjohdon arvioiman kysynnän perusteella. Metsäteollisuuslaitoksia laajennettiin ja uusia rakennettiin Karjalassa ja Venäjällä yleensäkin, mikä merkitsi puutavaran kysynnän nopeaa kasvua. Tämä johti laajoihin hakkuisiin, jotka ylittivät metsän kasvun ja uusiutumiskyvyn hakkuiden saavutettavissa olleilla alueilla. Metsätalouden tehtävänä oli vain tuotantotavoitteiden täyttäminen lyhyellä tähtäyksellä, eivätkä metsänuudistustoimet kuuluneet sen tärkeimpiin tehtäviin. Vaikka metsätalouden parissa työskentelevät näkivät työnsä luontoon jättämät jäljet, ei heillä ollut komentojärjestelmän aikana mahdollisuutta vaikuttaa asiaan.

Metsätaloudessa oli kuitenkin havaittavissa merkkejä uudenlaisen ajattelun viriämisestä 1990-luvun alussa. Metsätyöläisten ja työnjohtajien ajattelumallit alkoivat muuttua ja oma-aloitteisuuskin herätä pikkuhiljaa. Karjalan Sanomien toimittaja tiesi kertoa, että puunhakkaajat eivät ole enää sokeita määräysten noudattajia, vaan suhtautuvat kriittisesti tehtäviinsä ja pyrkivät oikaisemaan ylhäältäpäin tulevien määräysten virheitä. Kentällä työskentelevät metsäammattilaiset ovat joissain tapauksissa korjanneet johtoportaalta tulleita määräyksiä, jotka toteutuessaan olisivat aiheuttaneet huomattavaa vahinkoa ympäristölle. Metsien rajallisuus huomattiin myös ylemmissä johtoportaisissa ja hakkuita alettiin mitoittaa metsän kasvun mukaan. Tällä oli taas kielteisiä vaikutuksia tehtaiden puuntarpeen tyydyttämiseen sekä metsureiden palkkaukseen ja työllisyyteen (ks. Kardakov 1991).

Uusi piirre sikäläisessä metsätaloudessa on ollut myös suomalaisten metsäyhtiöiden voimaperäinen ryntäys Karjalan koivikoihin. Puuta on toki tuotu aiemminkin rajan takaa, mutta suomalaisten yhtiöiden toiminta Karjalassa on aiempaa intensiivisempää. Suomessa niin sellu- kuin vaneriteollisuuskin valittavat koivupulaa. Koivua pidettiin menneinä vuosikymmeninä roskapuuna, eikä koivumetsiä uudistettu tarpeeksi. Karjalassa taas ei ole mahdollista hyödyntää koivua teollisuudessa, joten koivua tuodaan Suomeen. Metsäteollisuuden erilaiset tarpeet Suomessa ja Karjalassa edesauttavat yhteisyritysten toimintaa (vrt. Lehtinen 1994: 152-153).

Samalla kun puuta alettiin hankkia Karjalana koivikoista, vietiin sinne tšekäläiset metsätalous ja metsänhoitomenetelmät. Karjalan tasavallan asukkaat puhuivat skandinaavisesta metsänhoitoteknologiasta, joka poikkesi suuresti siellä harjoitetusta perinteisestä metsätaloudesta. Uudet menetelmät kohtasivat vastustusta. Karjalan asukkaat olivat kuohuksissaan suomalaisen metsäteollisuuden toiminnasta rajan takana. Hakkuiden katsottiin parturoivan koskemattomat erämaat ja aiheuttavan suurta vahinkoa pohjavesille ja vesistöille yleensäkin. Luonnonarvojen lisäksi suomalaisyritysten savotoiden nähtiin vaarantavan Vienan Karjalan runokyläiden ja niitä ympäröivien aarniometsien karjalaista kulttuuriperintöä. Vihreä liike toimi suomalaisten metsäyhtiöiden pääkriittikkona. Lähinnä Petroskoista ja Karhumäestä käsin toimiva Karjalan vihreä liitto vaati esimerkiksi Tehdaspuun karkottamista Karjalan metsistä ja aiheutuneen vahingon korvaamista. Pietarin vihreät laativat mustia listoja suomalaisista firmoista ja yhteisyrityksistä. Metsäyritysten toiminta herätti närkästystä myös tiedepiireissä. Suomalaiset luonnonsuojelijat ja ympäristöviranomaiset esittivät raja-alueelle suunniteltujen hakkuiden siirtämistä, kunnes alueiden luonnonarvot ja ympäristövaikutukset selvitettäisiin.

Esitettiin myös suomalaisia yhtiöitä puolustavia näkemyksiä, joiden mukaan vihreät olivat tietämättömiä suomalaisesta metsänhoitotekniikasta ja siksi vastustavat niin kiivaasti metsänhakkuuta. Karjalan tasavallan metsäkomitea ja Karjalan metsäteollisuusyhtymä olivat skandinaavisen metsänhoidon kannalla. Niiden mukaan metsien hyödyntäminen ja harventaminen jättävät Karjalan metsiin kasvamaan kaikkein arvokkaimman tukkipuuston, »tulevaisuuden pankin».

Eniten oli esillä Enso-Gutzeit Oy:n ja venäläisen osapuolen yhteisyritys Ladsenso, joka on suorittanut useita vuosia hakkuita Laatokan alueella. Ladsenso toimittaa koivua uudelle Uimaharjun selluloosatehtaalle. Kriittisiä mielipiteitä Ladensosta esitettiin monissa sanomalehtikirjoituksissa. Yritystä kutsuttiin »metsien haaskaajaksi» ja sopimustensa rikkojaksi. Vaadittiin jopa Ladenson toiminnan keskeyttämistä. Eräät poliitikot näkivät yrityksen yksipuolisesti koivukuitupuun viejänä Suomeen, josta ei ollut hyötyä Karjalalle. Raakapuuta on viety maasta, vaikka sitä ei ole riittänyt edes omille laitoksille.

Keskustelu Ladensosta ja muistakin metsätalouslyrityksistä oli kiivaimmillaan vuosien 1991 ja 1992 aikana. Vaikka julkinen keskustelu myöhemmin laantui Karjalan Sanomien palstoilla, eivät kriittiset näkökannat välttämättä ole pehmentyneet. Tästä esimerkkinä toimi Pitkärannan metsähallintopiirin johtajan kiivas hyökkäys Ladenson hakkuumenetelmiä kohtaan vuoden 1994 marraskuussa (ks. Karjalainen 1. 12.1994).

Suojelua vai hyötykäyttöä?

Karjalassa on ollut vireillä lukuisia laajoja suojelualuesuunnitelmia (ks. kuva). Karjalan Sanomissa käydyssä suojelukeskustelussa on useita samanlaisia piirteitä kuin vastaavissa suomalaisissa kiistoissa. Suojelualueita on suunniteltu tavallisesti syrjäisille alueille, joihin tehokas metsätalous ei ole vielä ulottunut. Suojeluhankkeita ovat olleet ajamassa Karjalan vihreä liitto, ympäristöviranomaiset, eräät toimittajat ja tutkijoista erityisesti biologit. Suunnitelmat luonnon- ja kulttuuriarvoja vaalivien suojelualueiden perustamiseksi ovat saaneet varsin ristiriitaisen vastaanoton. Konflikteja on syntynyt lähinnä metsätalouden ja muuhun resurssien hyödyntämiseen tähtäävän toiminnan kanssa.

Eniten palstatilaa sai Paanajärven kansallispuiston perustamiskysymys. Kansallispuisto perustettiin toukokuussa 1992, mutta ennen sitä käytiin vilkas keskustelu alueen käytöstä. Kansallispuiston perustamista perusteltiin ainutkertaisen kauniilla ja tieteellisesti arvokkaalla luonnonympäristöllä. Neuvostoliittolaiset ja suomalaiset tutkijat suosittelivat Suomen puolella sijaitsevan Oulangan ja rajan takana olevan Paanajärven

alueiden sisällyttämistä UNESCO:n maailmanperintöluetteloon. Suojelun puolesta puhuvat olivat huolissaan, sillä alueesta olivat kiinnostuneet myös muut tahot. Paanajärven rannoille aiottiin rakentaa Euroopan suurin pumppuvoimala. Nuorusen vaaran rinteille suunniteltiin varakkaita ulkomaalaisia houkutteleva hiihtokeskus. Myös lähenevät hakkuut uhkasivat tulevan kansallispuiston metsäluontoa (Kutshko 1991). Suojelijoiden helpotukseksi nämä uhkat kuitenkin väistyivät.

Paanajärven kansallispuistohanke herätti huolta paikallisten asukkaiden keskuudessa. He olivat ennen kaikkea huolissaan metsätyökeskuksensa kehitysnäkömystä, sillä metsätalous oli alueen tärkein leivän antaja. Katsottiin myös, että kansallispuiston yhteyteen suunnitellut matkailuhankkeet eivät toisi helpotusta paikkakunnan vaikeuksiin. Matkailun tuoman hyödyn pelättiin virtaavan alueen ulkopuolelle suomalaisten ja tasavallan keskusjohdon suunnitteleman yhteisyrityksen kautta (Ruotsalainen 1991). Suojelijat sitävastoin näkivät matkailuhankkeet uhkana alueen luonnolle. Matkailutoimintaa onkin myöhemmin rajoitettu, ja alueesta on pyritty tekemään luonnonsuojelua, tutkimusta, luonnonsuojelun ideoiden levittämistä ja myös matkailua palveleva paikka (ks. Systra 1993).

Tolvajärven suojelualueen perustamisesta tehtiin päätös Suojjärven piirissä joulukuussa 1990, mutta päätöksen toteuttaminen on viivästynyt. Tolvajärven tapauksessa suojeluintressien ja metsätalouden intressien törmäys oli selvemmin nähtävillä kuin Paanajärvellä. Suojjärven metsäteollisuuskeskus ja metsurit vastustivat suojeluhanketta. Suojelun kannattajien ja vastustajien käyttämissä perusteluissa olivat vastakkain meilläkin tutut argumentit. Suojelijat vetosivat alueen luonnonarvoihin. He korostivat Tolvajärven koskemattomuutta ja ainutlaatuisen rikasta luontoa karhuineen, maakotkineen ja siperianlehtikuusineen. Metsäalan työntekijät sitävastoin toivat esille suojelun taloudelliset ja työllisyysvaikutukset. Heidän mukaansa alueen perustaminen veisi päätehakkuun piiristä 100 miljoonaa kuutiometriä puustoa, joka aiheuttaisi vaikeuksia metsäteollisuudelle ja keskusten työyhteisöille (Karjalan Sanomat 5.11.1992).

Äänismeren kansallispuistohanke sai vastaansa hieman toisenlaiset resurssien käyttöä puoltavat intressit. Suojelun kannattajien mukaan alue oli luonnonolojensa lisäksi arvokas myös arkeologisesti ja lääketieteen kannalta. Sillä oli myös kulttuurisia perinteitä, sillä tsaarin perhe oli aikoinaan luottanut alueen rautapitoisten lähdevesien parantavaan voimaan. Myös matkailun kehittymistä Äänisniemen alueella on suunniteltu ja turismi alueella tulee lisääntymään. Se ei kuitenkaan tuntunut huolestuttavan suojelijapiirejä, vaan huolta herätti vanadiini- ja uraaniesiintymien löytyminen suunnitellun kansallispuiston alueelta. Geologisen yhtymän edustajat suunnittelivat kaivoksen avaamista ja rikastamon perustamista. Vihreät vastustivat tätä kiivaasti, koska se heidän mukaansa pilaisi tulevan kansallispuiston luontoa ja johtaisi käytännössä väistämättä ydinvoimalan rakentamiseen Karjalaan. Suojelun ajajat saivat tukea paikallisilta asukkailta (ks. Potashov 1992; Kuvaja 1993).

Kostamuksen luonnonsuojelualueella ristiriitoja ilmeni eri viranomaistahojen, luonnonsuojelualueista hoitavan organisaation ja paikallishallinnon välillä. Ongelmia syntyi Kostamuksen kaupungin myönnettyä paikallisille yksityisviljelijöille maata suojelualueelta. Paikallisten viranomaisten toimet ovat ristiriidassa tasavallan luonnonsuojeluhallinnon kanssa, joiden alaisia rauhoitusaluekysymykset ovat hallinnollisesti. Luonnonsuojelualueen johtajan mukaan farmaritaloudet muodostivat uhkan luonnonsuojelualueen ekoloogialle Alkeellinen teknologia ja kokemuksen puute voivat aiheuttaa tuhoja luonnolle. Syyksi tapahtuneeseen hän mainitsi luonnonsuojelun arvostuksen laskun poliitikkojen mielissä (Feofanov 1991).

Energiasta kysymys

Karjalan tasavallassa väännettiin kättä ydinvoimalan rakentamisesta ja sen tarpeellisuudesta viime vuosikymmenen vaihteessa. Ydinvoimakeskustelun pani alulle pelko siitä, että olemassa oleva energiatuotanto ei riitä tulevaisuudessa. Energiapulan uhkaa lisäsi se, että Kuolan ja Leningradin ydinvoimaloiden peruskorjaus on alkamassa lähivuosina. Tasavallan alueella käytetystä sähköstä yli puolet tuotettiin näissä voimaloissa. Sähkönkulutuksen ennustettiin samanaikaisesti kasvavan lähes 60 %:lla (Sundelin 1991).

Ydinvoimalahankkeen etenemisen katkaisi kiivas paikallinen vastustus. Tshernobylin onnettomuus oli juurruttanut pelon ydinvoimaa kohtaan syvälle kansan mieliin, eikä ydinvoimalaa haluttu Karjalan tasavaltaan. Taistelun eturintamassa olivat Karjalan kansanrintama ja Karjalan vihreät. He saivat taakseen laajan poliittisen kannatuksen, esimerkiksi kansanedustajien enemmistö vastusti ydinvoimalaa. Myös valtaosa kansalaisista oli ydinvoimaa vastaan. Painostuksen seurauksena Karjalan tasavallan korkein neuvosto lakkautti ydinvoimalahankkeen (Popov 1991).

Ydinvoimalan puolestapuhujat eivät kuitenkaan luovuttaneet vähällä, ja ydinvoimalan rakentamisen mahdollisuutta pidettiin pitkään esillä. Ydinvoimaa ajoivat lähinnä voimataloudesta vastaava hallinto, energia-alan tutkijat ja osa kansanedustajistakin. Pääargumenttina ydinvoiman puolustajilla oli se, että ydinvoima olisi esillä olleista vaihtoehdoista ainoa, joka tyydyttäisi tulevaisuudessa huomattavasti kasvavan energian tarpeen. Korostettiin myös, että ydinvoimalan turvallisuuteen kiinnitettäisiin erityistä huomiota ja että se olisi ympäristön kannalta paras vaihtoehto. Yleistä ydinvoiman vastaisuutta pyrittiin lieventämään voimaperäisellä tiedottamisella sekä kutsumalla ydinvoiman vastustajia opintoihin ekologiseen informaatiokeskukseen. Erään Karjalan vihreän liiton aktivistin mukaan keskuksessa annettu koulutus pyrki saamaan siinä opiskelevat uskomaan ydinvoimaloiden ekologiseen turvallisuuteen (Potashov 1991). Ydinvoiman vastustus on kuitenkin pysynyt vankkana, eikä ydinvoimalaa näillä näkymin olla rakentamassa Karjalaan.

Uhkaavaan energiapulaan etsittiin useita lääkkeitä. Energiahallinto tutki hiileen ja maakaasuun perustuvia voimavaihtoehtoja, mutta hylkäsi ne taloudelliseen kannattamattomuuteen ja polttoaineen saannin

epävarmuuteen vedoten. Vesivoimataloudessa sen sijaan nähtiin laajentamisen mahdollisuuksia. Sähköntuotantoon soveltuvat kosket kartoitettiin, ja muutaman vesivoimalan rakentaminen aloitettiin. Samalla alettiin kunnostaa ja uudistaa vanhoja voimaloita. Lisäksi selvitettiin pienimuotoisemman, turpeeseen ja tuuleen perustuvan sähköntuotannon mahdollisuuksia. Kuten edellä jo todettiin, voimatalousammattilaiset pitivät näitä toimenpiteitä riittämättöminä ilman ydinvoimalaa.

Ydinvoiman vastustajat esittivät myös omia energiapoliittisia vaihtoehtojaan. Heidän mielestään voimataloushallinnon laskelmat sähkön kulutuksen kasvusta olivat huomattavasti ylimitoitettuja. Vastustajien mukaan nykyisellä kasvuvauhdilla sähkön kulutuksen lisäys jää alle puoleen siitä, mitä energiahallinto ennusti. Ydinvoiman vastustajat pelkäsivät, että Karjalaan olisi suunnitteilla uutta runsaasti energiaa kuluttavaa ja samalla saastuttavaa teollisuutta. Uutena vaihtoehtona ydinvoiman vastustajat tarjosivat energian säästöä, joka puuttui energiahallinnon ohjelmista kokonaan. Käytännön toimenpiteenä vastustajat ehdottivat Nadvoitsan alumiinitehtaan sulkemista. Tehdas on yksi suurimpia sähkön kuluttajia ja ympäristön saastuttajia Karjalan tasavallassa (Afanasjev & Pelgonen 1992). Myöhemmin myös Karjalan hallintoelimet ja energiahallinto alkoivat etsiä keinoja energian säästämiseksi. Karjalaan perustettiin rahasto säästöhankeiden rahoittamista varten. Käytännössä on alettu uusia voimalaitosten tekniikkaa ja sähkönjakeluverkkoa, joilla toimilla on pyritty energian säästämiseen.

Uhkaava energiapulan vuoksi pantiin vireille mittavia vesivoiman hyödyntämiseen tähtäviä projekteja. Nämäkään hankkeet eivät edenneet ilman vastustusta. Valkeakosken viidettä vesivoimalaa Kemijoessa vastustettiin, koska voimala uhkasi Paanajärven kylän säilymistä. Lisäksi alueella oli tehty esihistoriallisia löytöjä, joista arkeologit olivat kiinnostuneita. Kuudennenkin voimalan rakentamista Kemijokeen Kemien asukkaat vastustivat, koska kalat olivat kadonneet joesta. Mutta tasavallan ja Kemien voimatalouden työntekijät sekä ministerineuvosto olivat voimalan rakentamisen kannalla.

Saasteet pahin ongelma?

Ympäristön saastuminen on vakava ongelma Karjalassa. Ongelmat keskittyvät melko suppeille alueille, mutta samoille alueille keskittyy myös väestö. Niinpä saastuminen vaikuttaa monella tapaa kansalaisten jokapäiväiseen elämään. Tämä tuli esille Karjalan Sanomissa esitetyissä mielipidetutkimuksen tuloksissa, jotka perustuivat Petroskoissa ja neljässä teollisuuskaupungissa tehtyihin haastatteluihin. Yli puolet haastatelluista katsoi, että ympäristön saastuminen vaikutti heikentävästi ihmisten terveyteen asuinpaikkakunnalla. Lisäksi yli 60 % vastaajista halusi muuttaa pois paikkakunnalta ympäristön saastumisen vuoksi (Pulkinen 1991).

Vesien saastumiskysymykset ovat olleet paljon esillä. Molempien Karjalan suurten järvien, Laatokan ja Äänisen, tila on aiheuttanut huolta. Teollisuuden päästöt ovat valuneet lähes puhdistamattomina vesistöihin. Esimerkiksi Petroskoissa toimivan yhdeksän metallialan tuotantolaitoksen sanottiin laskevan Ääniseen vuodessa yli sata tonnia terveydelle vaarallisia metalleja (Karjalan Sanomat 7.1.1992). Teollisuuslaitosten lisäksi yhdyskuntien puhdistamattomat jätevedet ja maatalouden kuormitus heikentävät suurten järvien tilaa. Pintavesien saastuminen huolestutti kansalaisia, koska se vaikutti suoraan juoma- ja talousveden puhtauteen. Kaupunkien käyttövesi otetaan tavallisesti samoista järvistä, joihin asutuksen ja teollisuuden jätevedet lasketaan (Kempainen 1993).

Teollisuuden aiheuttama ilman saastuminen on vakava ongelma tietyillä paikkakunnilla. Tehtaista puuttuvat lähes täysin savukaasujen puhdistuslaitteet. Pahimpina saastuttajina mainittiin paperiteollisuuslaitokset Kontupohjassa, Segezhasa, Pitkärannassa ja Läskelässä. Muita huomattavia ilman likaajia olivat Nadvoitsan alumiinitehdas ja Kostamuksen malmirikastamo (ks. kuva 1) (Angelevä 1993).

Ongelmat kasautuvat tietyille paikkakunnille ja ovat usein hälyttäviä. Kirjoitukset ympäristön saastumisesta muistuttivatkin välillä enemmän synkkää tieteisromania kuin sanomalehtikirjoituksia. Eräässäkin jutussa kerrottiin, kuinka vuoden 1990 toukokuussa miljoonat meritähdet pakenivat yhtäkkiä Vienanmeren rannalle, ja vähän myöhemmin epämuodostuneina syntyneiden lasten määrä lisääntyi huomattavasti paikallisessa sairaalassa. Ekologisen katastrofin aiheuttajaksi epäiltiin lähialueella sijaitsevia kemiallisten aineiden kaatopaikkoja, mutta varmuutta asiasta ei saatu (Jablokov 1991). Useissa jutuissa kirjoitettiin hampaattomilla suilla hymyilevistä lapsista Nadvoitsassa alumiinitehtaan liepeillä. Noin 90 %:n paikkakunnan lapsista sanottiin kärsivän luustoa haurastuttavasta fluorimyrkytyksestä, joka johtuu alumiinitehtaan päästöistä (ks. Karjalan Sanomat 29.10.1991 ja 20.3.1993). Nadvoitsan tehtaan ja lähellä sijaitsevan Segezhan paperitehtaan lähipiiri on pahiten saastunut alue Karjalan tasavallassa.

Runsa kirjoittelu ympäristöongelmista on merkinä siitä, että saastuminen herättää huolta. Ongelmia ovat julkisuudessa nostaneet esille ympäristöviranomaiset, Karjalan vihreät, paikalliset toimittajat sekä karjalaiset ja suomalaiset tutkijat. Myös kansan syvissä riveissä ympäristötietoisuus on vahvistunut. Aiemmin mainitun mielipidetutkimuksen mukaan kansalaiset ovat saaneet ympäristön tilaa koskevaa tietoa sanoma- ja aikakauslehdistä, radiosta ja TV:stä. Ympäristötietoisuuden heräämiseen ovat vaikuttaneet tietysti myös omat kokemukset. Mielipidetutkimuksessa suurin osa haastatelluista kertoi esimerkiksi huomanneensa vaahtoa vesistöissä sekä olevansa huolissaan lintujen, kalojen ja metsämarjojen häviämisestä. Lisäksi ilmansaasteet ovat aiheuttaneet silmien kirvelyä ja hengitysvaikeuksia (Pulkinen 1991).

Ympäristötietoisuus vaihtelee eri kansalaisryhmillä. Suomalaisessa kyselytutkimuksessa teollisuusjohtajien on havaittu olevan vähiten ympäristöongelmista huolestunut ammattiryhmä (Järviskoski & Kempainen 1991). Sama tilanne näyttää vallitsevan myös Karjalan tasavallassa. Ympäristöviranomaiset ovat usein voimattomia yrit-

täessään saada teollisuusyritysten päästöt kuriin. Viranomaisten asettamat sakot kyllä maksetaan, mutta päästöjä ei vähennetä. Teollisuuslaitoksissa vallitsevaa asennetta kuvaa erään paperiteollisuuden laitteistoa valmistavan tehtaan johtajan toteamus:

»Sakottakaa niin paljon kuin haluatte, sisällytämme kaikki sakot tuotteiden hintaan, niin että kuluttajat joutuvat maksamaan.» (Karjalan Sanomat 7.1.1992)

Ympäristönsuojeluinvestoinnit eivät tietenkään riipu yksistään johtajien halukkuudesta, vaan niitä jarruttaa yksinkertaisesti käytettävissä olevien varojen puute. Tällä aineistolla on mahdotonta selvittää, onko kyse välinpitämättömyydestä vai taloudellisista vaikeuksista. Joka tapauksessa yleinen ympäristötietoisuuden kasvu ei auta ympäristöviranomaisia, jos heiltä puuttuvat keinot ja teollisuusjohtajilta halu ja resurssit vähentää ympäristöä kuormittavia päästöjä.

Eri tahot Karjalassa ovat asettaneet toivonsa länsimaista saatavaan apuun ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. 1990-luvulla onkin pantu alulle useita ympäristösuojeluhankkeita, joissa läntiset ympäristöviranomaiset ja yritykset ovat olleet toisena osapuolena. Suomen ympäristöministeriö on käynnistänyt ohjelman, jossa Pitkärannan, Segezhan, Kostamuksen ja Petroskoin teollisuuden saasteiden ja asutuksen jätevesien puhdistusta pyritään tehostamaan (ks. Ministry of the Environment of Finland 1991). Lisäksi amerikkalainen yritys on tutkinut mahdollisuutta uusien Nadvoitsan alumiinitehdas, jolloin myös ympäristöpäästöt vähenisivät huomattavasti.

Miksi huoli ei johda toimintaan?

Runsas ympäristökirjoitusten määrä on merkinä ympäristötietoisuuden heräämisestä Karjalan tasavallassa. Keskeisiä puheenaiheita ovat olleet samat kysymykset kuin länsimaissakin eli luonnonresurssien hyödyntämisen ja suojelun, energiapolitiikan sekä saastumisen ongelmat. Tieto ympäristöongelmista ja huoli terveydestä on muuntunut jossain määrin myös toiminnaksi. Vihreä liike on ajanut aktiivisesti monia ympäristöön liittyviä asioita, ja ympäristöviranomaiset ovat yrittäneet aktivoida toimintaansa. Toiminta on kuitenkin ollut ongelmien mittasuhteisiin nähden vähäistä. Vaikka saasteiden kokonaismäärä onkin vähentynyt tuotannon supistuttua, jatkaa toiminnassa oleva teollisuus saastuttamistaan lähes entiseen malliin. Ympäristötietoisuuteen liittyvien arvojen ja asenteiden muuntumista toiminnaksi rajoittavat monet yhteiskunnalliset ja kulttuuriset seikat (ks. Kortelainen & Kotilainen 1994).

Neuvostojärjestelmän ajasta periytynyt rakenteellinen riippuvuus tuotannosta pakottaa jatkamaan saastuttavaa teollisuutta ja metsiä kuluttavia hakkuita. Taatakseen taloudellisen perustansa Karjalan tasavallan eri hallintotasojen on pidettävä kiinni tuotantolaitoksistaan, ja turvatakseen toimeentulonsa kansalaisten on hyväksyttävä tehtaiden aiheuttamat haitat. Vaikka muutamilla entisen Neuvostoliiton pahoin saastuneista alueista työläiset ovat nousseet vastarintaan ympäristökysymysten vuoksi, suhtautuvat teollisuustyöläiset ympäristöongelmiin yleensä välinpitämättömästi (Peterson 1993: 211-215). Uudenlaisesta ajattelusta on tosin jo merkkejä ilmassa, ja niistä kertoo esimerkiksi Kontupohjan kivenjalostustehtaan työyhteisön rahalahjoitus vihreille tai ympäristönsuojeluosaston perustaminen Petroskoissa toimivaan rautabetonitehtaaseen. Vaikka asenteet ja arvot muuttuisivat »ympäristöystävällisemmiksi», suojeluun tähtäävää toiminnan yleistymistä estää resurssien puute (vrt. Eden 1993). Koska taloudellisissa vaikeuksissa olevat yritykset eivät pysty kustantamaan tarvittavia ympäristöinvestointeja, maksavat ne mieluummin viranomaisten langettamat sakot ja jatkavat saastuttamista.

Raha ei kuitenkaan ratkaise yksin ympäristöongelmia, sillä monet ympäristönsuojeluun tähtäävän toiminnan esteet ovat kulttuurisia (ks. Kortelainen & Kotilainen 1994). Kulttuuriin juurtuneita ajattelumalleja ja toimintatapoja on vaikea muuttaa hetkessä. Ilmari Susiluoto puhuu kansojen ympäristöluonteesta, jolla hän kuvaa erilaisia tapoja hahmottaa ympäristöä, antaa sille merkityksiä ja toimia siinä. Venäläistä ympäristöluonnetta hän hahmottelee saksalaista venäläisyyden tuntijaa Klaus Melmertiä lainaten käsitteellä leveä luonne (shirokaja natura). Äärimmäisyyksien kokeminen on leveän luonteen perustarve, sen on pakko levittäytyä seurauksista välittämättä rajattomuuteen. Arkielämässä tämä tarkoittaa muun muassa ajatusten ja tekojen erillisyyttä, joka näyttäytyy häilymisinä korkeissa ajatuksissa ja kaavailuissa, mutta yhtyy rajoitettuihin valmiuksiin käytännön toiminnassa. Lisäksi elämä sosialismissa on jättänyt jälkensä syvälle kulttuuriin. Jonottaminen ja byrokraatia muokkasivat neuvostoihmisistä kärsivällisen, vaikenavan ja mukautuvan. Hän ei uskonut oman toiminnan mahdollisuuksiin muuttaa mitään, ja sanonta »ei tässä kuolemaa hullummin voi käydä» kuvastaa tätä fatalistista ajattelutapaa (vrt. Susiluoto 1991).

Kulttuurin vaikutus näkyy myös siinä, ettei ympäristöasioissa aina olla turhan tarkkoja. Monet ympäristöönnettomuudet ja saastepäästöt on laskettavissa huolimattomuuden ja välinpitämättömyyden tiliin. Eräs uutinen kertoi 23 tonnia dieselöljyä valuneen maahan ja vesistöön, kun öljynpumppausta valvova työntekijä »taisi hairahtaa omille asioilleen» (Karjalan Sanomat 28.9.1991). Lukuisissa Karjalan Sanomien ympäristön saastumista käsittelevissä kirjoituksissa syytetään leväperäistä asennetta ja yhteiskunnan moraalien laskua keskeisenä syynä ongelmiin. Mutta sen sijaan, että leimaamme tällaiset tapahtumat pinnallisesti laiskuudeksi ja huolimattomuudeksi, olisi huomattava ja ymmärrettävä niiden taustalla olevat kulttuuriset tekijät.

Kuten edellä todettiin, suomalaiset ympäristöviranomaiset ja yritykset ovat mukana toteuttamassa useita ympäristönsuojeluhankkeita Karjalan tasavallassa (ks. Ministry of the Environment of Finland 1991). Projektit ovat vahvasti teknologiapainotteisia, ja niissä korostetaan puhdistuslaitteistojen merkitystä. Pelkkä teknologia ei

kuitenkaan riittää ympäristönsuojelussa, vaan parhaaseen tulokseen pääsemiseksi tarvitaan motivoitunutta ja ympäristötietoista henkilökuntaa (vrt. Kortelainen & Kotilainen 1994). Tämän vuoksi ympäristönsuojeluprojektien toteuttamiseen vaikuttavat sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät tulisi ottaa huomioon ja niitä tulisi tutkia. Tutkimustehtäviä voisivat olla esimerkiksi suomalaisten ja Karjalassa toimivien teollisuusyritysten johdon ja eri ammattiryhmien ympäristöarvoja ja -tietoisuutta koskevat vertailut. Näin saataisiin olennaisen tärkeää tietoa kulttuurisista eroista, joita esimerkiksi ympäristöohjelmien yhteydessä toteuttavaa koulutusta laadittaessa on otettava huomioon.

Kiitokset

Tutkimus kuuluu Ympäristöristiriidat metsäteollisuuden ja matkailun suurinvestoinneissa -tutkimushankkeeseen, joka on osa Suomen Akatemian ja ympäristöministeriön rahoittamaa Kestävän kehityksen tutkimusohjelmaa. Kiitän kesäharjoittelija Kati Laamasta, joka keräsi lehtiaineiston, luokitteli sen ja kirjoitti siitä raportin.

KIRJALLISUUS

- Afanasjev, Vladimir & Vladimir Pelgonen (1992). Voimatalous: suunnitelmat ja todellisuus. *Karjalan Sanomat* 26.3.1992.
- Eden, S.E. (1993). Individual environmental responsibility and its role in public environmentalism. *Environment and Planning A* 25: 12, 1743-1758.
- Eskelinen, Heikki (1994). Russian Karelia as a peripheral gateway region. *Teoksessa* Heikki Eskelinen, Jukka Oksa & Daniel Austin (eds.): *Russian Karelia in search of a new role*, 163-172. Karelian Institute, University of Joensuu.
- Fofoanov, Nikolai (1991). Kostamuksen luonnonsuojelun ongelmia. *Karjalan Sanomat* 4.6.1991.
- Hämynen, Tapio (1993). Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja toimeentulo 1880-1940. *Historiallisia tutkimuksia* 170. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Jablokov, A. (1991). Vienanmeren tragedian seurauksia. *Karjalan Sanomat* 21.5.1991.
- Järviöskoski, Timo & Tiina Kempainen (1991). Ammattiryhmät ja ympäristökysymys. *Oulun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia* 81.
- Kardakov, Boris (1991). Puita kumoon vaan... *Karjalan Sanomat* 12.3.1991.
- Kempainen, Tuula (1993). Petroskoin juomavesi on tutkimaton arvoitus. *Karjalan Sanomat* 20.2.1993.
- Kortelainen, Jarmo & Juha Kotilainen (1994). Ympäristön paikalliset tulkinnat. Ympäristötietoisuuden muutos tehdasyhdyskunnassa. Joensuun yliopisto, *Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja* 109.
- Kutshko, Aleksandr (1991). Paanajärvi-hanke toteutuksessa. *Karjalan Sanomat* 18.4.1991.
- Kuvaja, Sini (1993). Valeri Potashov: »Kizhin suojelun laajentaminen tärkeää». *Karjalan Sanomat* 25.12.1993.
- Lahti, Vesa & Ilkka Saarela (1991). Kun vesi on myrkyä. Tapaustutkimus Kärkölen Järvelässä. *Teoksessa* Ilmo Massa & Rauno Sairinen (toim.): *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*, 307-325. Gaudeamus, Helsinki.
- Lehtinen, Ari (1994). Neocolonialism in the Viena Karelia. *Teoksessa* Heikki Eskelinen, Jukka Oksa & Daniel Austin (eds.): *Russian Karelia in search of a new role*, 147-159. Karelian Institute, University of Joensuu.
- Ministry of the Environment of Finland (1991). Environmental priority action programme for Leningrad, Leningrad Region, Karelia and Estonia. Synthesis Report. Ministry of the Environment of Finland, Helsinki.
- Peterson, D.J. (1993). *Troubled lands. The legacy of Soviet environmental destruction*. Westview Press, Boulder and Oxford.
- Popov, Pjotr (1991). Energiapulaan on löydettävä ratkaisu. *Karjalan Sanomat* 15.8.1991.
- Potashov, Valeri (1991). Vihreät vastustavat entistä jyrkemmin ydinvoimalan rakentamista. *Karjalan Sanomat* 7.12.1991.
- Potashov, Valeri (1992). Kultasuoni kansallispuistossa. *Karjalan Sanomat* 18.2.1992.
- Pulkkinen, Galina (1991). Teollisuuslaitokset ympäristön saastuttajina. *Karjalan Sanomat* 24.1.1994.
- Rannikko, Pertti (1995). Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat. *Teoksessa* Pekka Jokinen, Timo Järviöskoski & Pertti Rannikko: *Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A*: 33, 65-91.
- Ruotsalainen, Nikolai (1991). Paanajärven kansallispuistosta ja vähän muustakin. *Karjalan Sanomat* 13.7.1991.
- Sundelin, Apu (1991). Vesivoimaloiden rakentaminen ulospääsynä energiapulasta. *Karjalan Sanomat* 2.2.1991.
- Susiluoto, Ilmari (1991). Yhteiskunnallinen ympäristökeskustelu Neuvostoliitossa. *Teoksessa* Ilmo Massa & Rauno Sairinen (toim.): *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*, 326-348. Gaudeamus, Helsinki.
- Systra, Ylo (1993). Paanajärven kansallispuisto täytti vuoden. *Karjalan Sanomat* 22.5.1993.
- Ängeslevä, Päivi (1993). Saastuttajat eivät opi sakoista. *Karjalan Sanomat* 20.3.1993.